

GÖRGEI ÉS A FELVIDÉKI KORMÁNYBIZTOSOK 1849. január 5 — február 10.

Amikor Görgei tábornok közel 16 000 főnyi feldunai hadteste 1849. január 3-ról 4-re virradó éjjel megkezdte kivonulását Pestről, a hadtest mellett addig működő teljhatalmú kormánybiztos, Csány László, nem követte a csapatokat Vác felé. Csányt Kossuth még december 31-én bízta meg azzal, hogy „hol a tábor volt, van és lesz, úgy Budapesten is országos teljhatalmú biztosi hatóságát egész mértékben gyakorolja.”¹ Az 1849. január 2-án tartott haditanács határozata értelmében azonban az éppen egyesült magyar hadsereg, Görgei feldunai hadteste, Perczel Mór megtépzott csapatai és a Répásy Mihály tábornok vezette tartalékhadtest ismét két részre oszlott. Görgei a feldunai hadtesttel északnyugat felé indult, hogy a cs. kir. csapatok által ostromolt Lipótvárat felmentse, Perczel és Répásy pedig Debrecen felé, az országgyűlés és az OHB fedezésére indultak. E helyzetben Csány, aki rosszalta az erők megosztását, fontosabbnak tartotta a fővárosban található hadianyagok elszállításának biztosítását. Emellett betegsége is kiújult; ezért aztán a fővárosban maradt, s az utolsók között hagyta el Pestet.²

Görgei hadteste tehát kormánybiztos nélkül maradt. Ennek hiányát maga a tábornok is érezte, hiszen eleddig főleg Csány intézkedett a különböző megyei és városi hatóságoknál a hadtest szükségletei ügyében. Ezért Görgei 1849. január 5-én Vácra levélben kérte Csányt, hogy intézkedjen a hadtest pénzügyi szükségletének biztosításáról. S mivel sürgette az idő, Csány válaszát be sem várva, még ezen a napon felkérte Frideczky Lajos Nógrád vármegyei képviselőt, hogy polgári biztosként legyen segítségére a hadsereg ellátásában. Frideczky fő feladatának azt tartotta, hogy a hadtest útjába eső törvényhatóságok pénztáraiban kezelt és letétbe helyezett összegeket nyugta mellett átvegye, s ezekből különböző ruházati anyagokat szerezzen be, és intézkedjen a hadtest ruházatának elkészíttetése iránt. Erről a megbízatásról még aznap értesítette Kossuthot is.³

Kossuth ezt a jelentést legkésőbb január 9-én meg is kapta. Aznapi képviselőházi beszédében ugyanis már kérte, hogy „Frideczky képviselő úr néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott órávalami teendő vár.”⁴ Csánytól értesült Görgei másik, Csányhoz írott leveléről is, s január 10-én éles hangon írt a tábornoknak. E levelében a különböző pénztárak lefoglalását ellenezte, Frideczky megbízására utalva pedig kijelentette: „Ami

¹ Kossuth Lajos összes munkái (a továbbiakban: KLÖM) XIII. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. (Szerk.: Barta István) Bp., 1952. 936. o.

² L. erre Barta István: Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK) 1955. 2. sz. és Hermann Róbert: Görgei Artúr váci nyilatkozata. HK 1988. 2. sz. 252–253. o. és uő: Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa. In: Molnár András (szerk.): Kossuth kormánybiztosa Csány László Zalaegerszeg, 1990. 202–206. o.

³ Görgei 1849. január 5-én Csányhoz írott levelét l. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 14. doboz. Vegyes iratok. Részleteit közli Barta: Az 1849. január 2-i haditanács... HK 1955. 2. sz. 90. o. és Hermann: Görgei... 259–259. o. Frideczky felkérésére l. Varga János: Középszinten a történelemben. *Frideczky Lajos* memorárja. Salgótarján, 1988. 16–18. és 41–42. o. (a továbbiakban: Varga–Frideczky). Görgei január 5-én Kossuthhoz intézett levelét közli Tragor Ignác: Vác története 1848–49-ben. Vác, 1908. 86. o. és Varga–Frideczky: i. m. 17. o.

⁴ KLÖM XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. (Szerk.: Barta István) Bp., 1953. 63. o.

a polgári biztost illeti, azt majd én fogom meghatározni, hogy ki legyen, mihelyt Önnek első jelentését veszem; mert maga az, hogy mely napról honnan irand, tájékozni fog, vajon effektuációba vette-e Ön saját tervét (melyről most még nem mondok határozott ítéletet). Ezen biztosnak Ön saját javaslata szerint desztinációja lesz felvigyázni, hogy a hadvezér egész táborával az ország kormánya által kiszabandó politikai irányt kövesse.”⁵

Kossuth tehát merőben félreértette Frideczky megbízását. Azt hitte, hogy Görgei Csány utódjának szánta a képviselőt, nem pedig csupán afféle polgári ellátási biztosnak. S mivel attól tartott, hogy Görgeinek esetleg (politikai) hátsó szándékai is vannak, s mivel egyetlen hadtest sem lehetett hosszú ideig a kormány által kiküldött biztos nélkül, január 13-án báró Luzsénszky Pál és Ragályi Ferdinánd személyében újabb kormánybiztosokat neveztek ki a feldunai hadtest táborába. Csány ugyanis betegsége miatt nem térhetett vissza Görgeihez, majd január végén Kossuth Erdélybe küldte, Bem mellé, teljhatalmú országos biztosnak.⁶

Luzsénszky és Ragályi azonban csak január 22-én érkeztek meg Besztercebányára, s Görgeivel csak január 23-án találkoztak.⁷ A feldunai hadtest addig kormánybiztos nélkül maradt, s Görgei lényegében a különböző, megyei hatáskörű kormánybiztosokra volt utalva. E kapcsolatok bemutatása előtt azonban szükséges egy pillantást vetnünk a hadieseményekre is.

1848 decemberének közepén két cs. kir. hadoszlop tört be Északnyugat-Magyarországra. Nyugat felől, Nadas és Nagyszombat irányából Simunich altábornagy két dandárból álló hadosztálya nyomult előre Lipótvár felé, mintegy 6000 emberrel. Miután Nagyszombatnál megverte Guyon Richárd ezredes dandárát, december 20-án Lipótvár alá ért. A vár bombázását azonban csak január 8-án kezdhette meg, mert tüzérségi lőszerkészlete december 30-án felrobbant. A védőőrség 1272 főből állott, Ordódy Kálmán őrnagy parancsnoksága alatt. Miután Simunich hírt kapott arról, hogy Windisch-Grätz főereje január 5-én elfoglalta a fővárost, seregének egy részét Nyitraig toltta előre.

A másik, észak felől, a Jablunkai-hágón át betörő hadoszlop, amelyet Christian Götz vezérőrnagy vezetett, kb. egy dandárnyi erőt képviselt, mintegy 3000 fővel. Vele szemben Horváth Pálnak, a nógrádi nemzetőrzászlóalj parancsnokának vezetése alatt egy 2600 főből álló, gyengén felszerelt és vegyes értékű erő állott. Ez január 2-án Zsolnától északra Budatinnál megpróbálta feltartóztatni Götz dandárát, de az ellenség minőségi és tüzérségi fölénye miatt vereséget szenvedett. A vereség után a magyar csapatok Turócszentmártonba vonultak vissza.

Görgei hadteste január 6—7-én indult útnak Vácról. A balszárnyat alkotó Piller-hadosztály a Szob—Surány—Komját—Ürmény vonalon nyomult előre Nagyszombat irányába, a jobbszárnyat alkotó Aulich-hadosztály pedig a Rét-ság—Nagyoroszi—Léva—Verebély vonalon indult meg Lipótvár felé. A centrumot Kmety, az utóvédet Guyon hadosztálya alkotta.

Windisch-Grätz tábornagy Budapest elfoglalása után csak január 7-én indította el Görgei üldözésére Wrbna altábornagy kb. 12 000 főnyi seregtestét,

⁵ KLÖM XIV. 84. o.

⁶ Luzsénszky megbízását l. uo. 120—127. o. Csány betegsége: uo. 164. o. Erdélyi biztosi ki-nevezésére l. uo. 248—251. o. és Hermann: Csány, 207—213. o.

⁷ Luzsénszkyék megérkezésére l. Zipszer Keresztély András naplóját. In: Jurkovich Emil: Történeti tárczák. Besztercebánya, 1910. 99. o. (a továbbiakban: Jurkovich — Zipszer).

majd Wrbna bizonytalankodása miatt Csorich altábornagyot bízta meg az üldözéssel. Csorich Vác megszállása után kb. 7000 fővel folytatta a feldunai hadtest követését. Simunich előbb Nyitraig, majd Verebélyig toltá előre előőrseit. Ugyanakkor Komárom felől Neustädter dandára (kb. 3000 fő) indult a feldunai hadtest ellen. Götz dandára pedig északról, Privigyé és Mosóc felől fenyegette a bányavárosokat.

Görgei feladata az volt, hogy igyekezzen felmenteni Lipótvárt, s ezután biztossítsa a bányavárosokat; emellett minél nagyobb erőket vonjon el a főhadiszíntérről, hogy így megakadályozza Windisch-Grätz Debrecen elleni támadását. Ez utóbbi cél érdekében a tábornok tudatosan hirdette is, hogy szándéka seregével Bécs ellen vonulni; ennek következtében Windisch-Grätz nem mert elmozdulni Pestről, s Perczel csapatai után csupán egy dandárnyi erőt küldött.⁸

Január 11-én a feldunai hadtest balszárnya Komjátiban, a jobbszárny Verebélyen, a centrum és a főhadiszállás Léván, az utóvéd Ipolyságon és Szántón állott. Verebélynél Aulich visszaszorította Simunich előőrseit. Guyont Ipoly-ságnál Csorich támadta meg, s Guyon, miután visszaverte az ellenséget, Tompa felé, Szántóra vonult vissza.

Másnap, január 12-én a lévai főhadiszálláson megjelent Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos, s közölte Görgeivel, hogy ő a rendelkezésére álló 2000 emberrel képtelen megvédeni a bányavárosokat Götz ellen, s így könnyen az ellenség kezébe kerülhetnek. Ezért kérte Görgeit, küldjön számára segítséget, vagy vonuljon a bányavárosokba egész seregével.⁹

Görgei azonban továbbra is Lipótvár felmentését tekintette elsődleges céljának. Ezért Nyitra felé akarta folytatni útját, s ezt közölte is Beniczkyvel.

Beniczky visszatért a bányavárosokba, s ezt követően a tábornok újdonsült vezérkari főnökével, Bayer József őrnaggyal tanácskozott. Bayer szintén azt javasolta, hogy a Lipótvár felmentésére indított hadművelet helyett a feldunai hadtest inkább vonuljon vissza a bányavárosokba. Javaslatát azzal indokolta, hogy ha Lipótvárat sikerülne is felmenteni, a hadtestet kelet felől az üldözésére kiküldött cs. kir. főerők fenyegetnék; ha pedig a vár felmentése nem sikerül, akkor a hadtest az őt körülvevő, számbelileg egyenként nem jelentős, de összességükben a feldunai hadtest erejét felülmúló cs. kir. dandárok és hadosztályok szorításába kerülne. Az ellenséges főerők egy részét már úgyis sikerült a Felső-Tisza-vidék elleni támadástól elvonni. A hadtest számára az egyetlen visszavonulási út a bányavárosokban már csak egy napig áll nyitva. A bá-

⁸ A hadtest feladatára I. *Görgey Artúr*: Eiletem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. *Görgey István* fordítását átdolgozta, a jegyzeteket és a bevezetőt írta *Katona Tamás*. Bp., 1988. I. k., 276–277. o. és *Görgei* 1849. január 25-i jelentését a hadügyminisztériumhoz. *Közl. Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Elmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I. k., Bp., 1885. 169. o. Tudatos dezinformációs tevékenységre mutat az a széles körben elterjedt hír, hogy Görgei Bécs ellen vonul. *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. Naplójegyzetek. Bp., 1887. 57. o. (január 8.); *Mátray Gábor*: Töredék jegyzemények Magyarország történetéből. (Sajtó alá rendezte *Fülep Katalin*) Bp., 1989. 67. o. (1849. január 12.); *Jászay Pál* naplója, in: *Hentaller Lajos*: Vérrózsák. I. k., Bp., 1906. 112. o. (január 14.); Szemere 1849. január 17-i levele Görgeihez, közli *Görgey István*: i. m. I. k., 172. o. és *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. III. k., Bp., 1955. 71. o.; *Paczona Vilmos* 1849. január 19-i levele Modrovich Ignáchoz, közli *V. Waldapfel*: i. m. III. k., 77. o.; Beöthy Ödön dátum nélküli, 1849. január 6. utáni levele Hodossy Miklóshoz OL H. 106. Hodossy Miklós kormánybiztos iratai. 7. doboz. 570. f. egy datálatlan, 1849. január eleji levél, Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai 50/142., *Mészáros Lázár* emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja *Szokoló Viktor*. I. k., Pest, 1867. 355. o. és II. k., 38., ill. 50. o.

⁹ L. erre Beniczky január 12-i jelentését Kossuthoz. *Közl. Steier Lajos*: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédeztudós visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Bp., 1924. 667–668. o. V. ö. még a 99–100. és 254. o. A jelentés közli még *Daniel Rapant*: Slovenské povstanie roku 1848–49. III/2. k., Bratislava, 1954. 511–512. o.

nyavárosok négyszöge jól védhető, a sereg ott néhány napi nyugalmat találhat, emellett az ott található nemesfém- és egyéb készleteket is megmentheti az ellenség elől.¹⁰

Görgeit valóban az a veszély fenyegette, hogy észak felől Götz, dél felől pedig Csorich csapatai foglalják el a bányavárosokat, s így együttes erővel támadhatják meg őt; míg ha ő foglalja el a bányavárosokat, a középponti állás előnye folytán mindkettőjük támadását sikeresen visszaverheti. Így a tábornok Beniczky hírei és Bayer javaslata hatására a bányavárosokba vonulás mellett döntött, s január 12-én megindította hadosztályait a bányavárosok felé. A Verebélyen álló Aulich-hadosztálynak Garamszentbenedeken és Szentkereszten át Körmöcbányára, Piller hadosztályának Szentkereszten át Zólyombba, Kmetynek Báton és Németin át Selmechányára kellett vonulnia. A hátvéd szerepét játszó Guyon-hadosztályt azt a feladatot kapta, hogy Szélaknán rendezkedjék be védelemre.

A kiadott parancsok végrehajtása nem ment harc nélkül: Kmetynek meg kellett ütköznie Csorich egyik előreküldött különítményével. Görgei január 14-én érkezett Selmechányára. Aulich január 15-én szállta meg Körmöcbányát. Eppen időben, Götz ugyanis elfoglalni készült a várost, de Aulich január 17-én Turcseknél visszaverte csapatait. Götz egy másik különítménye Besztercebányát fenyegette, ám azt előbb Beniczky különítménye, majd a feldunai hadtest csapatai szállták meg. Ezután rövid szünet állott be a hadműveletekben, s csak január 19-én kezdődtek el ismét a harcok. Götz ugyan többet nem háborgatta a feldunai hadtestet, annál inkább tette ezt Csorich üldöző seregteste.

Csorich január 19-én kezdte meg támadását. Aznap Szélakánál egy kisebb előőrsi összecsapás zajlott le, amely magyar győzelemmel végződött. Január 21-én azonban Csorich egész ereje támadásba lendült, s Guyon hadosztályát elkeseredett harc után Selmechányára vetette vissza. Guyon még aznap éjjel elhagyta Selmechányát is, és Besztercebányára húzódott vissza.

Görgei január 20-án megtudta, hogy a Garam völgyén egy osztrák hadoszlop nyomul felfelé. Egyelőre nyugodt volt, mert úgy tudta, hogy Zsarnócán Horváth Pál őrnagy nógrádi honvédszászlóalj állomásozik. A tábornok abban reménykedett, hogy az feltartja a Guyon jobbszárnyát fenyegető ellenséges erőket. Csakhamar kiderült azonban, hogy Horváth meg sem kísérelte Zsarnóca visszafoglalását. Odaérkezve megtudta, hogy az ellenség már el is hagyta a falut, és a hodrusbányai völgyön át Selmechányára felé vonul. Görgei utolérte és megtámadta az ellenséges különítményt, de csapatai megfutottak. Nagy nehezen ismét összeszedte őket, de a második roham is futással végződött. Az ellenség sikerét teljessé tette egy újabb cs. kir. zászlóalj felbukkanása a magyar csapatok oldalában. Görgei ezután Körmöcbányára vonta vissza csapatait, s ott értesült Guyon előző napi szélaknai vereségéről is. A cs. kir. csapatok a szélaknai és a hodrusbányai ütközet után január 22-én megszállták Selmechányát, és ott is maradtak egészen január 24-ig.

Ezt azonban Görgei nem tudhatta. A hodrusbányai vereség után maga is Körmöcbányára sietett. Aulich ott állomásozó hadosztálya ugyanis ki volt téve annak, hogy délről Csorich, északról Götz által fenyegetve, megsemmisül az ellenség szorításában. A Körmöcbányáról Besztercebányára vezető utakat ugyanis az ellenség ellenőrizhette. De Görgei így is megtalálta a módot csapatai

¹⁰ Görgey Artúr: i. m. I. k., 295–298. o.

egyesítésére. Körmöcbánya és Besztercebánya között, a Szalka-hegy alatt egy beomlott bányaalagút húzódott. Görgei és Aulich kiásatták és aládúcoltatták a vágatot, s január 23-ról 24-re virradó éjjel az Aulich-hadosztály átvonult Besztercebányára. A Guyon- és a Piller-hadosztály a szélaknai vereség után a Garam kiöntésein át vonult vissza ide. Görgei a csapatok rendezése után január 26-án két oszlopban kivonta hadtestét Besztercebányáról. Az utolsó csapat január 28-án reggel 5 órakor hagyta el a várost.

Görgei személyesen vezette az északi hadoszlopot, amely a Sturec-hágón át vonult a Vág völgyébe, s ott a Rózsahegy—Liptószentmiklós—Poprád—Lőcse-útvonalon indult meg Kassa felé. Ezt a hadoszlopot a Kmety- és Aulich-hadosztályok alkották. A déli hadoszlop, amely Guyon és Piller hadosztályaiból állott, a Garam völgyében, a Breznóbánya—Pohorella—Telgárt—Igló-vonalon hátrált. A két oszlopnak a Branyiszkói-hágó előtt kellett találkoznia, ezen át vezetett az út Eperjesre és Kassára.

Az északi hadoszlop különösebb nehézségek nélkül jutott el Lőcséig. A cs. kir. csapatok közül csak Götz és Jablonowski dandárai követték a feldunai hadtestet, Csorich másik két dandárával még január 25-én visszaindult Pestre. Az említett két dandár is a déli hadoszlopot követte, de mivel túl későn fogtak az üldözéshez, sikertelenül. Így a Piller- és Guyon-hadosztályok egészen február 2-ig harc nélkül vonultak előre. Február 2-án Guyon hadosztálya Iglón szállásolt be. Guyon nem állított ki előőrsoket, s így a lőcsei cs. kir. helyőrség parancsnoka, Kiesewetter őrnagy éjszaka egy kisebb, kb. 500 főnyi különítménnyel meglepte és csúnyán megtépázta a csapatokat. Guyon azonban rövidesen rendezte csapatait, s kiverte a városból a támadókat.

A Lőcsére érkező Görgei előtt két lehetőség állott. Vagy a Branyiszkói-hágón áttörve, Eperjesen át közelíti meg Kassát, vagy pedig a Hernád völgyében vonul Kassa ellen. Görgei az előbbi választotta, mert úgy vélte, hogy így meglepheti a valahol Kassa és Tokaj között állomásozó, gróf Franz Schlik vezette cs. kir. hadtestet, s mert úgy gondolta, hogy csapatainak is jót tesz egy győztes ütközet. A Branyiszkói elfoglalását — az iglói csorbát kiküszöbölendő — Guyonra bízta, aki, fenegyerek voltához híven, sikerrel oldotta meg a feladatot. Az áttörés sikerült, a hadtest támadottból támadóvá vált. Február 6-án Görgei már Eperjesen volt, február 10-én pedig elérte Kassát, amit Schlik az előző napon ürített ki.¹¹

Görgei felvidéki hadijárata több szempontból is nagy jelentőséggel bírt. Egyrészt az OHB és a többi kormány szerv számára többheti időnyerést jelentett az önvédelmi harc szervezése szempontjából: éppen azokban a napokban, amikor Csorich megkezdte támadását a bányavárosok ellen, a Klapka György ezredes vezette felső-tiszai hadtest sikerrel verte vissza Schlik támadását Tokaj környékén, s Perczel Mór újjászervezett hadteste támadásba lendült Szolnokonál. Másrészt a Görgei által érintett megyékben is megszilárdult néhány napra a magyar polgári adminisztráció helyzete, lehetővé vált a összegyűjtött hadfelszerelési cikkek és újoncok továbbszállítása; s ezzel párhuzamosan megakadt az ellenséges pacifikáció folyamata is. Görgei hadjárata tizenegy megyét (Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, Zólyom, Turóc, Árva, Liptó, Gömör és Kishont, Szepes,

¹¹ Az itt leírt hadiesemények legjobb összefoglalása: *Berkó István*, stb.: A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története. Bp., 1925. 16—19. o. L. még *Görgey Artúr*: i. m. I. k., 292—343. o.; *Görgey István*: i. m. I. k., 145—206. o. Lipótvárra l. *Rabár Ferenc*: Lipótvár ostroma 1848—1849-ben. HK 2. sz. 369—381. o.

Sáros) érintett. E megyék egyikében sem volt addig akkora magyar sereg, amely a siker reményében szállhatott volna szembe a megszállásukra törő cs. kir. csapatokkal. Ugyanakkor e megyék területén voltak találhatóak a legfontosabb észak-magyarországi ipari és bányászati központok. Legalább átmeneti biztosításuk tehát óriási jelentőségű volt a hadfelszerelés szempontjából.

E vidék kormánybiztosainak 1849 január—februári működéséről meglehetősen keveset tudunk. Iratanyaguk ebből az időszakból meglehetősen hiányos, s hadbíróági irataik sem mondanak többet tevékenységükről.

A feldunai hadtest Vácot elhagyva először Nógrád megye területére lépett. E megyének nem volt kinevezett kormánybiztosa, így a fővezérség a megyei hatóságokkal lépett kapcsolatba. A megyében az OHB 1848. december 18-án Ráday Gedeon főispánt bízta meg az önkéntes csapatok szervezésével. Horváth Elek, a megye első alispánja január 7-én találkozott Görgeivel, s felajánlotta neki e csapatok szolgálatát. Görgei az ajánlatot megköszönte és elutasította. Felszólította viszont a megyét, „hogy a megyebeli önkéntesek lovait, fegyvereit, ruha- és hadiszerepüket nyugtatványozás vagy pénzbeli megváltás mellett adja által.” Köszönettel venné — folytatta —, „ha az önkéntesek között rendes hadiszolgálatra ajánlkozók találkoznának.” Ajánlatát azzal indokolta, hogy „az önkéntes csapatok hadi szolgálatánál nagyobb haszna van az országnak, ha a hadiszerepek rendes, fegyelemre szorítható kezekbe tételnek le.” A megyei választmány a január 8-án tartott közgyűlésben úgy határozott, hogy a különböző hadfelszerelési cikkeket ingyen, a lovakat pedig becsült ár fizetése ellenében átadják a Görgei által ezek átvételével megbízott Horváth János őrnagynak.¹²

Görgei hadtestének utóvédje január 9-én hagyta el Nógrád megye területét. Az utóvéd parancsnoka, Guyon ezredes a nagyoroszi gabonaráktárban található terményeket a helyi lakosság által széthordatta, hogy e készletek ne szolgálhassanak a feldunai hadtestet üldöző cs. kir. csapatok élelmezésére.

A megyei választmány, félve a megtorlástól, január 15-én elrendelte, hogy a lakosság szolgáltassa vissza a raktárba a széthordott gabonát.¹³

Január 11-én a választmány intézkedett, hogy a Balassagyarmaton összegyűlt 900 újoncot (600 puskás és 300 kaszás) küldjék Besztercebányára. Az újoncszállítmány január 17-én délután érte el Besztercebányát. Görgei az újoncok egy részét a már meglevő zászlóaljába, a maradékot pedig a két újonnan alakított zászlóaljba osztotta be.¹⁴

12 Ráday megbízását l. KLÖM XIII. 797. o. Görgei és Horváth Elek tárgyalása és Görgei levele: Szabó Béla: A jobbágyfelszabadítás és a honvédelem összefüggései 1848—49-ben Nógrád megyében. Nógrád megyei múzeumok közleményei (a továbbiakban: NMMK) 1974. 20. k., 133. o., ill. Belitzky János: Nógrád megye története 896—1849. Salgótarján, é. n. 340—341. o. Ez utóbbi szerint a január 15-i választmányi ülésen Liedemann Lajos nemzetőr őrnagy bejelentette, hogy „kellő számú egyének az önkéntes csapatokhoz nem ajánlkoztak”. Görgei válaszára l. még Freiburg Lajos nógrádi nemzetőr őrnagy 1849. május 7-i jelentését a hadügyminisztériumhoz. OL H 96. Országos Rendőri és Postaosztályi iratok. Iktatlan iratok. 120/m. (hadügyi iktatószáma 1849: 15 755/410. n. ó.)

13 Az erre vonatkozó határozatot közli Leblancné Kelemen Mária: Madách Imre — dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban. Salgótarján, 1984. 133—139. o.

14 Szabó Béla: i. m. 134. o. Besztercebányán január 17-én Zíper 700 újoncra ír, de arról nem, hogy hova valók. Görgei a bányavárosokban található és útközben átvett újoncokból szervezte meg az 1. és 2. besztercei zászlóaljat (később 51. és 124. zászlóalj). Görgey István: i. m. I. k., 153. o.: Barczy Zoltán — Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Bp., 1986. 100. o. és Újlaki Ede százados 1849. július 16-i jelentése Szabó Imre ezredeshez. OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok 163. doboz. 1849-es iktatatlán iratok, dátum szerint. Szintén a bányavárosokban csatlakozott Görgei seregéhez az 1. nógrádi (később 62.) honvédzászlóalj is. Erre l. Bona Gábor: Nógrád megyei 1848-as honvédek nyomában. Nógrád megyei Múzeumok évkönyve. 1985. 11. k., 45—46. o. A bányavárosok védelmére rendelt többi erőből csak a 15. honvédzászlóalj három százada tartotta meg önállóságát, a többi feloszlott vagy beleolvadt más csapatokba.

Görgei január 14-én már Selmecebányáról írt a megyei választmányának, hogy az esetleg még a megye területén található lengyel csapatot küldjék a bányavárosokba. Emellett arról is intézkedett, hogy a Balassagyarmaton található néhány mázsa lőport és néhány száz bakancsot is a bányavárosokba szállítsák. Az üzenet január 17-én érkezett Balassagyarmatra, a választmány másnap útnak is indította a szállítmányt, de a január 18-án bevonuló cs. kir. elővéd, 15 dzsidás utolérte és elfogta azt, egy helybeli lakos, Turánszky Kristóf be-sűgása alapján.¹⁵

Hont megye kormánybiztosává 1848. december 30-án nevezte ki Kossuth Repetzky Ferencet. Repetzkynek a Hont megyei tisztikar feljelentett meg-hódolási készségről kellett vizsgálatot folytatni. A kormánybiztos január 2-án érkezett Ipolyságra s a vizsgálat negatív eredményéről január 5-én értesítette Kossuthot.¹⁶ Intézkedett a megyében található vadászfegyverek beszedéséről, a megye újonchátralékának kiállításáról, a különböző pénztárak készleteinek az ellenség elől való megmentéséről s mind Hont, mind Nógrád megyére nézve a gerillacsapatok kiállításáról.¹⁷ Január 6-án értesült arról, hogy Simunich 2000 emberrel megszálta Nyitrát, s egy futára Balogh János trencsényi és nyit-rai népfelkeltési kormánybiztosról hírt hozott Götz (a jelentés szerint Frischeisen) 5000 főnyi seregének betöréséről is. Reggel 10 órakor kapta azt a hírt, hogy Windisch-Grätz bevette Budapestet, Görgei pedig Vácra vonult. Repetzky szándéka ebben a helyzetben az volt, hogy a honti újonchátralék kiállítása után visszatér Debrecenbe.¹⁸ Az 1149 főnyi hátralékból végül 700 főt sikerült kiállíttatnia a megyével. Január 8-án Ipolyságról jelentést küldött Görgeinek az ellenség verebélyi állásáról.¹⁹ Január 10-én ugyanitt átadta a kiállított újoncokat Görgeinek, majd Csorich közeledése miatt elhagyta a megyét és január 15-én Debrecenbe érkezett.²⁰

Justh József Bars megyei főispán és kormánybiztos a budetini vereség után Turócszentmártonban a visszavonult magyar sereg felszerelésén fáradozott.

15 Görgei január 14-i levelével kapcsolatban l. a január 23-i választmányi határozatot. Közli *Andics Erzsébet*: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. II. k., Bp., 1952. 387–388. o. Hasonló utasítást küldött Frideczky is. *Varga — Frideczky*: i. m. 43–44. o. A szállítmány elfogatására l. még *Völggyi István Antal*: Balassagyarmat mezővárosban az 1848–1849. évben történeteknek beillesztése hazánknak ugyanazon időről szóló történetébe. Balassagyarmat, 1922. 7–8. o. A lengyel csapat parancsnokát nem tudtam megállapítani; létszáma 34 fő volt és a téli hadjárat végén Aulich hadosztályában és Gáspár dandárában szolgált. L. erre a feldunai hadtest február 18-án Kassán kelt harcrendjét. HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 14/72. (Ennek a harcrendnek van egy ismeretlen forrásból származó közlése, ami mind a létszámviszonyok, mind a felosztás tekintetében különbözik az eredetitől; az említett lengyel csapat sem szerepel benne. Közli *Anatole Wacquant (Ferdinand Strobl von Ravelsberg)*: Die ungarische Donau-Armee 1848/49. Breslau, 1900. 361–363. o.

16 Repetzky megbízatását l. KLÖM XIII. 928–929. o. A kivizsgálandó ügyre l. *Spira György*: A honti álorcásdi. In: Jottányit se a negyvennyolcból. Bp., 1989. 117–118. o. Január 5-i jelentése: OL H 2. OHB-iratok. 1849:487.

17 Repetzky január 6-i jelentését l. uo. 1849:483. L. még *Belitzky*: i. m. 341. o.

18 L. erre január 6-i és 15-i jelentéseit. Utóbbi lelőhelye: OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:737. (OHB-iktatószáma 1849–481.)

19 OL P 295. A Görgey-család levéltára. b/31. fasc. „Az 1848/49. magyar Feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgey Arthur, Gáspár, Pöitenberg tábornokok) eredeti Iktatókönyve (sic!)” (a továbbiakban: Iktatókönyv). „405. Ipolyság, 8-ten Jan. 849. Repetzky L. Comissár. 9-ten Jan. 1849. Bericht des Landes-Comissär über die feindliche Stellung bei Verebély”. A kormánybiztos jelentése az ellenség verebélyi állásáról. (Az első dátum a jelentés kelte, a második az iktatás/beérkezés időpontja).

20 L. erre január 15-i jelentését (18. j.) *Gyürky Antal* szerint Majthényi László alispán, a későbbi cs. kir. biztos adta át az újoncokat január 9-én Görgeinek, s Gyürky szerint ezért volt kénytelen a cs. kir. biztosságot elvállalni. Ötvennégy év Hont vármegye történetéből 1820-tól 1874-ik évig. Vác, 1874. 299–300. o. — Repetzky Debrecenbe utazása után nem tért vissza Hont vármegyébe; Kossuth január 14-én egy lőszerszállítmány Debrecenbe vitelével, január 20-án a Bocskai-csapat felügyeletével bízta meg, február 5-én pedig a Komáromba küldött Puky Miklós helyébe Heves megye kormánybiztosává nevezte ki. KLÖM XIV. 134., 177–178. és 334–335. o.

Január 10-én Kőrmöcbányáról küldött jelentést Görgeinek Hurban haderejéről és annak közeledéséről a bányavárosok felé.²¹ Másnap azt jelentette, hogy az ellenség Privigyé felől egész erejével Turóc megyébe, Tótpróna felé vonul. Justh további tevékenységéről annyit tudunk, hogy február 1-jén Kőrmöcbányán jelentkezett Götznél.²²

Nyitra megye kormánybiztosa 1848 októbere óta báró Jeszenák János volt. A kormánybiztos alá rendelt megyét Simunich csapatai fenyegették. A nagyszombati vereség után Jeszenákot némileg megnyugtatta az a tény, hogy Simunich főereje Lipótvár erődjének ostromára készült, s csupán kisebb osztagokat küldött Nyitra megye megszállására. Jeszenák figyelemmel kísérte az ellenség ostromkészületeit. Január 2-án írott jelentésében elégedetten számolt be Kossuthnak arról, hogy Lipótvár az ostrom ellenére tartja magát, s az ellenség ágyúí eleddig nem sok kárt tettek az erődben. „Mindamellett igen tarthatni attól, hogy lelkes honvédeink nem lesznek képesek sokáig megvédeni a várat, mivel a löszereknek nemigen nagy bőségében vannak, azokat ily állapotban minden segítség nélkül hagyni veszélyes. — Közönségesen azt tartják, hogy ha bármily csekély erő is jönne segítségül, ezáltal legrosszabb esetben a várközi kirohanás és az ágyúk megmentése lehetségessé tétetnék.”

Miután a cs. kir. csapatok január 4-én megszállták Nyitra városát, Jeszenák másnap Érsekújvárról írott levelében felszólította gróf Ráday Gedeon Nógrád megyei főispánt, hogy a nógrádi népfelkelés erőit és a gerillacsapatokat minél előbb irányítsa Verebélyre. Így ugyanis, együttműködve Querlonde alezredes Komáromból kiküldött zászlóaljával, megkísérelhetik a Simunich által ostromolt Lipótvár felmentését. Hasonló felszólítást küldött Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztosnak és Bars, illetve Hont megyék törvényhatóságainak is. Emellett javasolta Rádaynak, hogy a Debrecennel tartandó összeköttetés érdekében állítsanak fel futárokat a Léva—Ipolyság—Vadkert—Gyöngyös vonalon.²³ Nem sokkal ezután Komáromból azt az értesítést kapta, hogy Querlonde alezredes zászlóalját a várórség nem nélkülözheti. Ezért Jeszenák január 7-én Udvardról írott levelében kérte az OHB-t, hogy utasítsa a komáromi várparancsnokságot az említett zászlóalj kirendelésére, s emellett különböző kiadásaira küldjön 60 000 pengőforintot.²⁴

²¹ Justh turóczenzmártoni tevékenységére l. Beniczky január 8-i jelentését Csányhoz. Közli *Rapant*: III/2. k., 478. o.

²² Iktatókönyv. „413. Kremnitz, 10-ben. Jan. 849. Justh Land Comissär 11-ten Jäner 1849. Bericht über die Annäherung des Hurbans gegen die Bergstädte und über dessen Streitmacht”. Jelentés Hurbán közeledéséről a bányavárosok felé és annak haderejéről.

²³ Iktatókönyv. „415. Kremnitz, 11-ten Jan. 849. Justh. Land. Comissär. 12-ten Jan. 1849. Meldung, dass der Feind von Privigyé gegen Thuiroc ins besondere Tót Próna mit ganzen Macht sich zieht”. Jelentés, hogy az ellenség Privigyéről Turóc, különösen Tótpróna felé vonul egész erejével. Jelentkezése Götznél: *Rapant*: I. m. III/2. k., 608. o.

²⁴ Jeszenák 1848 december végén írott jelentéseit l. OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 12 doboz. Nem iktatott beadványok, dátum szerint. Lipótvárról ír december 31-i levelében (ugyanott, Iktatott beadványok 1201.) és január 2-án Kossuthnak írott, de a kormányzat távozása miatt Csányynak kézbesített jelentésében. uo. 14. doboz, Vegyes iratok. Nem tudni, hogy az említett Görgei-levelé azonos-e azzal a december 26-i levéllel, amelyben a tábornok Ordódy várparancsnok belátására bizta, hogy tartja-e Lipótvár erődjét, vagy az őrséggel és a löveganyaggal együtt kivonul onnan. A levelet magyar fordításban közli *Görgey István*: i. m. I. k., 78. o. Elképzelhető, hogy erről a levélről van szó, mivel Jeszenák december 31-én vette át Görgei és Csány levelét Schwab Károlytól és Koch Jakabtól, „miután minden fáradozásuk dacára kiküldetésüknek meg nem feleltek ...” L. az átvételét elismervényt. OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 14. d. Vegyes. — Jeszenák 1849. január 5-én Rádayhoz írott levelét l. OL H 125. Nógrád megye iratai. l. d. d. sz. Nógrád megye január 7-i választmányi ülése ügy dőntött az ügyben, hogy az OHB további intézkedéséig felfüggeszti nemzetőrcsapatainak mozgóvá tételét (tehát elutasítja Jeszenák kérését); a Jeszenák által kért fegyveres erő iránti intézkedésre Görgeit kéri meg, s erről értesíti Jeszenákot is. *Szabó*: i. m. 133. o.

²⁴ OL H 2. OHB-iratok. 1849:247.

A feldunai hadtest megérkezése után Jeszenák aggodalmi rövid időre alaptalanokká váltak. A kormánybiztos sietett is a hadtest számára hasznos szolgálásokat tenni. Így pl. január 9-én Érsekújvárról jelentette Görgeinek, milyen intézkedéseket tett a hadtest ellátása érdekében, illetve hogy véleménye szerint Simunich Lipótvárnál koncentrálna főerőit.²⁵ Miután Görgei a bányavárosokba vonult, Jeszenák nem maradhatott tovább Nyitra megyében. Komáromba ment, s már ott kapta meg Kossuth január 17-i válaszát a január 7-i jelentésre. Válaszában Kossuth Jeszenákot Görgei feldunai hadtestének Nyitra megyébe vonulásával biztatta s emellett híreket kért Görgei váci nyilatkozatáról.²⁶ Jeszenák január 31-én írott válaszában Görgeiről csak annyit írt, hogy „eddig Görgei tábornok az annyira óhajtott segéllyel meg nem örvendeztetett”, pedig futárt is küldött hozzá. Amint e futár visszaérkezik, körülményes tudósítást küld a magyar és a cs. kir. csapatok mozdulatairól. Ezután a komáromi vár ellátása körül tevékenykedett olyan eréllyel, hogy a várparancsnok, Török Ignác tábornok 1849. február 5-én javasolta Kossuthnak: nevezzék ki Jeszenákot Nyitra mellett Pozsony és Esztergom megyék kormánybiztosává is.²⁷

A legnehezebb és a legfenyegetettebb helyzetben a bányavárosok vidéke volt. A január 2-i budetini vereség után Horváth Pál, a magyar csapatok parancsnoka január 4-én Turócszentmártonból küldött jelentést Kossuthnak. Beszámolt a vereségről, a nemzetőr csapatok használhatatlanságáról és az ellenség állásáról. Horváth azt hitte, hogy nem Götz, hanem Hurbán csapataival áll szemben. Csapatokat kért, mert „ha a bányavárosokat elveszíteni nem akarjuk — 2 vagy 3 zászlóalj, de gyakorlott, — és legalább jól felfegyverzett katonaság és egy escadron huszárság, egy üteg jól felszerelt tüzérség — nevezetesen 6 fontos ágyúk mulhatatlanul és mentül előbb megkívántatnak; mert különben a következkésekért jót nem állhatok, — a bányavárosokat nagy veszély érheti.”²⁸

E vidék kormánybiztosai közül Marczibányi Antal trencsényi kormánybiztos már december 27-én lemondott.²⁹ Balogh János, Trencsén és Nyitra megyék, s Szakolca és Trencsén városok népfelkelési kormánybiztosja a budetini vereség után átadta tisztét báró Révay Simon turóci főispánnak és egyes források szerint Pest, más források szerint Debrecen felé vette útját. Végül Komáromban kötött ki, s itt élte meg 1849. április végén a vár felszabadulását.³⁰ Révay

25 Iktatókönyv. „408. E. Újvár. 9-ten Jan. 849. Jeszenák Land. Comissaär. 10-ten Jan. Bericht bezüglich der Verfügungen die getroffen wurden das Armeecorps in Barser Komitat zu verpflegen. Meldung, dass Simonich (sic!) seine Hauptmacht bei Leopoldstadt concentrirt hat”. Jelentés a Bars megyében a hadtest ellátására tett intézkedésekről. Ertesítés, hogy Simunich Lipótvárnál összpontosította főerejét.

26 Kossuth válaszát l. KLÖM XIV. 156—158. o. és Kossuth Lajos: Irások és beszédek 1848—1849-ből. (Szerk.: Katona Tamás) Bp., 1987. 284—286. o.

27 Jeszenák január 31-i válaszát l. OL H 2. OHB-iratok. 1849:2198. Török Ignác javaslata uo. 1849:2695. Jeszenákra l. még Kumlik Emil: A szabadságharc pozsonyi vértanúi. Bp., 1905. 100. o. Megemlékezik róla Rényi Dezső: A 64. honvédszászlóalj. Hazánk (Szerk.: Abafi Lajos), I. k., 1884. 156. o., de ő tévesen állítja, hogy a kormánybiztos már december 29-én Querlonde seregével együtt Komáromba ment.

28 Horváth jelentését közli Steier: Beniczky... 661—663. o. és Rapant: i. m. III/2. k., 466—468. o. Horváth tévesen január 3-ra teszi a vereséget. Horváthot később a január 21-i szélaknai ütközet előtt tanúsított gyávaságáért lefokozták. I. erre Kacziány Géza: Görgei. Bp., 1915. 42. o.; Szabó: i. m. 156., 159. o.; Bona: Nógrád megyei 1848-as honvédek... 47—48. o. és Horváth Görgeihez intézett 1849. június 23-i kérvényét. OL H 84. Hadügyminisztérium. Igazságügyi osztály. 1849—2538.

29 Rapant: i. m. III/2. k., 412—413. o.

30 L. erre Révay Simon január 4-i jelentését az OHB-hoz és Beniczky Lajosét január 8-án Csányhoz. Mindkettőt közli Rapant: III/2. k., 464—465. és 477—479. o. és Szontagh Daniel főtiszt elöljáró levélét Vrhovina András nemzetőr századoshoz. HL 1848—49. 8/314. Balogh komáromi tartózkodására l. Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. (S. a. r. Katona Tamás) Bp., 1982. 75. o.

Simon turóci főispán január 4-én Turócszentmártonból küldött jelentésében Horváth Páléhoz hasonló képet festett a csapatok felszereléséről és harcértékéről. Révay igyekezett kipótolni e hiányokat, s pénzt kért az OHB-tól a hadsereg élelmezésére.³¹

Beniczky Lajos, a bányavidék energikus kormánybiztosa fennhatósága alá négy megye, Zólyom, Hont, Bars és Turóc törvényhatóságai tartoznak. Beniczky január 4-én értesült a budetini vereségről. Aznap Besztercebányán a megyei közgyűlés ülésén intézkedett a város nemzetőreinek mozgósításáról. A vereségről azonnal értesítette mind Zólyom, mind Bars megye tisztségviselőit. Beniczky úgy vélte, hogy az ellenség Rajecen át Privigyének tartva Selmecebányát vagy Körmöcbányát akarja megszállni. Ezért kérte Bars megye csendbizottmányát, hogy szabadcsapatait küldje a fenyegetett városok fedezésére, illetve igyekezzen „minden kitelhető módon” akadályozni az ellenség mozdulatait, „a hidakat felbontani és alkalmas helyeken torlaszokat emelni.”³² A csendbizottmány el is rendelte nemzetőrparancsnokainak, hogy a használható erőt alkalmazzák, de Simunich „Nyitráról beütése által” nem nyújthattak segítséget Beniczkynek.

Január 5-én Beniczky Besztercebányáról küldött jelentést Kossuthnak. Ebben közölte, hogy „Hurban [helyesen: Götz] 3500 emberrel e pillanatban Zsolnán állomásoz,” a magyar csapatok pedig Turócszentmártonban és a sztrecsnói szorosnál foglaltak állást. Javasolta, hogy a bányavárosok környékét a szorosokban épített sáncokkal erősítsék meg, s „akkor a vidék hatalmas erősséget képezend, mely Komárommal is felér.” A sáncok kiépítésére 30 000 pengőforintot kért, védelmükre, véleménye szerint, 6000 ember és 24 ágyú kellene. A bányavárosok megerősítését a következők miatt tartja szükségesnek: „1. Nagyszerű bányászat. 2. Pénzverde. 3. Minden elemek mindennemű készgyárakra. 4. Kiképezett puskaporgyártás. 5. Vasgyártás. 6. Nagy mennyisége a mesterembereknek.”³³

Másnap Beniczky Turócszentmártonba sietett Horváth csapatainak megsemmelésére. Megérkezése után azonnal haditanácsot hívott össze, amely elhatározta, Turóc megye feladását. E határozat egyik fő indoka az volt, hogy Simunich Privigyén át a maréknyi sereg hátába kerülhet, s így az, Götz és Simunich kettős szorításában, könnyen megsemmisülhet. Emellett utasította Turóc megye alispáni hivatalát, hogy a megyéből senkinek se adjon útlevelet, s akadályozza meg, hogy a megyét bárki is elhagyja. Szintén ezen a napon vette át a vármegye házi pénztárából az ott található 3842 forint 50 krajcárnyi összeget.

Január 8-án Beniczky Selmecebányára ment, és intézkedett, hogy Horváth serege mind a Zsolnáról Körmöcbányára, mind a Privigyén át Turóc megyébe vezető utat fedezze. Ez utóbbi intézkedés közvetlen célja az volt, hogy megakadályozza Götz és Simunich közvetlen érintkezését. Értesülve arról, hogy Simunich előőrsei már Aranyosmaróton mutatkoznak, egy kisebb különítményt küldött ki a szentkereszti hídhöz is.

31 Közli *Rapant*: i. m. III/2. k., 464–465. o.

32 A besztercebányai közgyűlés január 4-i határozatát közli *Rapant*: i. m. III/2. k., 462–463. o. Beniczky levele a Bars megyei csendbizottmánynak: HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 8/164. A Zólyom megyének küldött üzenetre l. *Steier*: Beniczky... 98. o. (Az irat eredetije Beniczky haditörvénytörvényes iratai között volt, de ma már nem található ott).

33 Közli *Steier*: Beniczky... 664–665. o. és *Rapant*: i. m. III/2. k., 472. o.

E mozdulatok elrendelésekor már értesült a feldunai hadtest Ipolyságra érkezéséről. Saját 400 főnyi különítménye a Selmecebányáról Verebélyre vezető utat őrizte.

Aznap két jelentést is írt, egyet Csányhoz, egyet pedig Kossuthhoz. Az előbbiben részletesen beszámolt a bányavárosok biztosítására tett intézkedéseiről és a rendelkezésére álló haderőről. Úgy vélte, Görgei megjelenésével helyzete jelentősen javult. Arra számított, hogy ha Görgei főhadmozdulata Simunich ellen irányul, „akkor egy 3000-nyi sereget Ipolyságról netalántán Selmeceknél indíthatna, mely Selmeceken keresztülvonulván, Léva táján ismét vele egyesülne, ezáltal a tábornok úr ereje nem gyengítették, s mégis Selmece tökéletesen fedezve volna, egyébiránt ha csak egy zászlóalj és egy osztály lovasság rendelkezésemre bízatik a bányavidék oltalmazására, akkor az eddig e környéken levő hadi erővel együtt Bányavidéket megvédenem, mert azután népre és számolni lehet.”³⁴ A Csányynak küldött részletes jelentést Beniczky mellékelte Kossuthnak írott leveléhez. Ez utóbbiban kérte az OHB elnökét, hogy küldjön pénzt, lehetőleg kisebb címletű bankjegyekben. Emellett beszámolt Götz csapatainak garázdálkodásáról is.³⁵

Január 10-én Beniczky levelet kapott Görgeitől, amelyben a tábornok értesítette őt arról, hogy egész seregével Léva felé vonul, s kérte a kormánybiztos, tartsa Selmecebányát, nehogy a hadtestét követő Csorich a háta mögött elfoglalja a bányavárosokat. Beniczky erre Lévára utazott, ahol közölte Görgeivel, hogy nincs elég ereje e feladat végrehajtására, mivel a bányavárosokat észak felől Götz is fenyegeti.³⁶ Görgei még e jelentés hatására sem állt el a Simunich elleni hadmozdulat gondolatától. Január 12-én a Selmecebányára visszatérő Beniczky ezt jelentette is az OHB-nak. Beszámolt arról, hogy Görgei serege 21 000 (!) főből áll, és Simunich megsemmisítésére Nyitra felé siet. A hadtest utóvédje január 11-én Ipolyságnál megütközött Csorichcsal. Frischeisen [helyesen: Götz] és Hurban Körmöcbányát fenyegetik, s Besztercebánya is veszélyben forog. Félő, hogy a Görgeit üldöző Csorich csapatainak egy része a bányavárosokba vonul. A bányavárosokat mindössze 2000 ember és 12 ágyú védi. A hatásos védelmet nagyban akadályozza a pénzhiány, ezért a kormánybiztos egymillió forintot kért rögtön küldeni. Ugyanakkor kérte, hogy tisztázzák a környéken működő, s őt is sokszor akadályozó teljhatalmú biztosok hatáskörét. Amíg ez nem történik meg, addig ő senkinek sem hajlandó beleszólást engedni terveibe.³⁷

³⁴ L. erre Beniczky január 8-i levelét Csányhoz. Közli *Rapant*: i. m. III/2. k., 477–479. o. Utasítását Turóc megyének I. HL Abszolutizmuskori iratok. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék. 113/8. cs. 2/322. 549–550. f. A pénztári átvételi elismervényt l. uo. 544. f.

³⁵ Közli *Steier*: Beniczky... 666. o. és *Rapant*: i. m. III/2. k., 480. o. Beniczkynek ezt a levelet Madáry Károly zsolnai sómázsameszter vitte Debrecenbe, s január 13-án érkezett meg vele. Madáryt a pénzügyminisztérium január 17-én a szilágysomlyói sőhivatal ellenőrévé nevezte ki. *Közlöny*, 1849. január 19.

³⁶ *Steier*: Beniczky... 99–100. és 251–252. o.

³⁷ Közli *Steier*: Beniczky... 667–668. o. és *Rapant*: i. m. III/2. k., 511–512. o. Beniczkynek ezt a jelentését Gyürky Antal nemzetőr százados és Hont megyei főjegyző vitte Debrecenbe. Érdekes, hogy a megbízólevelét Beniczky már január 11-én kiállította azzal, hogy „Debrecenbe jövetelétől Felső-Magyarország sorsa feltételeztetik”. OL H 19. Belügyminisztérium. Szegedi iratok. 1849:4158. Gyürky január 14-én érkezett Debrecenbe. OL H 147. Vegyes iratok. 6. doboz. Futárnévjegyzékek. „Gyürky, Anton. 14./1. aus den Bergstädten”. Kossuth vele küldött Beniczkynek 20000 pengőforintot és a *Közlöny* példányai. *Gyürky* emlékezőseiben hallgat e küldetéséről; visszatérése után jelentkezett Görgeinél és az ő táborkarában szolgált. I. m. 297–298. o. *Gyürky* január 22-én indult vissza Debrecenből a táborba. L. erre OL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénzügyi osztály. (Továbbiakban PM PO) 1849:867. (OHB-iktatószáma: 1849:811.)

Aznap este azonban Görgei, nem utolsósorban a Beniczkyvel folytatott beszélgetés és vezérkari főnökének, Bayer József alezredesnek hasonló érveit hatására, a bányavárosok biztosítására indította csapatait. Erről legkésőbb január 13-án Beniczky is értesült. Aznap délután három órakor hírt kapott, hogy Götz és Hurban Körmöcbánya, illetve Besztercebánya elfoglalására vonulnak, mire Görgeivel folytatott rövid tanácskozás után Beniczky 400 főnyi különítményével Besztercebányára sietett. Január 14-én reggel 9-kor érkezett a városba. Ott felkereste őt a város küldöttsége, s arra kérte, érje el Görgeinél „a város lehető megkímélését,” mire Beniczky azt válaszolta, „hogy a csata színterét nem lehet megválogatni, s hogy el kell tűrni azt, ami Magyarország annyi városaival megesejt,” majd rápirított a városatyákra, „hogy a hernádi völgyben emelkedő torlászokra vonatkozó előbbi parancsait nem teljesítették.” A küldöttség ezután arra kérte, engedje meg, hogy Görgeihez is küldöttséget menesszenek, hogy az tőle „kiméletet s a csatatérnek más elhelyezést kérelmezzen. »Azt megtehetik — volt Beniczky válasza —, de annyit mondhatok, hogy Görgei terve a bányavidéket minden erővel megvédelmezni«, s hangoztatta, hogy Körmöc- és Selmecebánya vidékén levő összes átjárók meg vannak szállva.”³⁸

Beniczky még ezen a napon tudósította Görgeit az ellenség Haj és Csereposzna közötti állásáról és Mészáros Lázár 1849. január 4-i Kassa melletti vereségéről.³⁹ Másnap elhagyta Besztercebányát, és seregével együtt Hernádra vonult.⁴⁰

Január 17-én ismét Besztercebányán találjuk. Kmety György alezreddel együtt rendeletet adott ki arról, hogy Besztercebányára érkező katonák és civilek kötelesek jelentkezni a vármegyeházán található országos bizottságnál, illetve térparancsnokságnál.⁴¹

Január 20-án újabb jelentést küldött Kossuthnak. Ebben beszámolt a január 12. óta történekről, a bányavárosok Görgei által végrehajtott megszállásáról, Aulich és Götz turcseki csatájáról. Jelentette, hogy Görgei a bányavárosokban fel akarja szerelni csapatait, de bizonytalan, hogy ez sikerül-e, mert kevés a pénz, és így nehéz biztosítani a hadsereg ellátását. Ezért ismét pénzt kért, lehetőleg kis címletekben. Panaszkodott, hogy a hadseregnél „jelenleg a kormány által rendelt biztos nincsen”, s a vidéken működő többi kormánybiztos is célszerűbbnek vélte távozni, „és így magunkra hagyatva minden értesítés nélkül vagyunk, sőt egyáltalán minden hírlap nélkül is.” Véleménye szerint Pest kiürítése óta a kormányzat teljesen megfélemedkezett a felvidékről, s ezért „a lehangolás naponta nőttön nő.” Pénzt és határozott rendeletet kér mert futárai eddig nem hoztak határozott feleletet leveleire. Két lehetőség van: „Vagy e vidéket feladni és polgári befolyás nélkül a hadseregbe bízni,” vagy

³⁸ *Jurkovich — Zipser*: i. m. 90—92 o. Beniczky január 20-án írott jelentésében tévedésből január 16-át írt, s ezután minden egyes dátumnál két napot téved. L. a 42. jegyzet.

³⁹ Iktatókönyv. „429. 14-ten Jan. Beniczky (sic!) L. Com 15-ten Jan. 1849. Bericht über die Stellung und Bewegung des Feindes bei Csereposzna und Hay in Turóczer Komitat; — dann über die Niederlage bei Kassau”. Jelentés az ellenség állásáról és mozdulatairól Turóc megyében Hajnál és Csereposznánál; emellett a kassai vereségről is.

⁴⁰ *Jurkovich — Zipser*: i. m. 92. o.

⁴¹ HL Az 1848—1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 52a/35.

kormányzót kinevezni, aki a polgári és katonai ügyeket intézi, „a hadviselési tervekbe természetesen bele nem avatkozván.”⁴²

Beniczky a továbbiakban csapatával együtt Görgői hadtestéhez csatlakozott, s vele együtt hagyta el a bányavárosokat. Ő készítette elő Besztercebánya kiürítése után a január 26—28-i átkelést a stureci hágón. Ő maga az utolsók között hagyta el a várost, s január 29-én érkezett meg Rózsahegyre. Február 1-jén Liptószentmiklóson volt, ahol megkapta Kossuth január 24-i levelét és az elnök által küldött 10 000 pengőforintot. Kossuth levele alapján értesítette Görgeit Bem, Perczel és Klapka sikereiről. Egyben előterjesztette jelentését az általa felrobbantott liptószentmiklósi és liptószentiváni hidakra vonatkozóan. A téli hadjárat végén Beniczky Kmety hadosztályában szolgált őrnagyi rangban.⁴³

Árva megye kormánybiztosa, Madocsányi Pál a budetini vereség után Alsókubintól utasította a rózsahelyi pénzügyi kerületi felügyelőt, Szauer Lászlót, hogy a Turócszentmártonba visszavonult magyar seregnek küldjön 12 000 pengőforintot. Január 8-án még Alsókubinban volt, de néhány nap múlva, Götz közeledésének hírére, elhagyta a várost. Valószínűleg a bányavárosok felé vette útját. Január 20-án a megyei csendbizottmány több járás nevében kérte Madocsányit, hogy térjen vissza a megyébe, mivel a nép „szolgálatjára mindenkor készen álland és öméltsága mint igaz hazafit személyét az ellenségnek soha ki nem adja, sőt... őt vérével védelmezendi.” Január 22-én Turzovkán intézkedett egy nemzetőrszázad mozgósításáról. Nemsokára azonban távoznia kellett a megyéből. A feldunai hadtest Beniczky vezette különítménye ugyanis csak január 27—28-án szállta meg rövid időre Alsókubint; Madocsányi valószínűleg ekkor hagyta el a megyét. A megye jó szellemét mutatja egy korabeli újságcikk, amely szerint a megye „amikor az ellenség benn volt, utolsó 130 újoncát fölszerelve utánunk küldé...”⁴⁴

42 Közli *Steier*: Beniczky... 668—670. o. és *Rapant*: i. m. III/2. k., 548—550. o. A tudósítás kivonata január 25-én megjelent a Közlönyben (*Rapant*: i. m. III/2. k. ezt is közli, 552—553. o.), de említett datálási pontatlanságai miatt már *Szeremlei Samu* is kritikával kezelte adatait. Magyarország krónikája 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1867. II. k., 20. o. Beniczky futárának nevét nem ismerjük; elképzelhető, hogy a Görgői levelét és üzenetét vívó Ludvig János szepesi kormánybiztos kézbesítette ezt a levelet is. KLÖM XIV. 211. o.

43 Iktatókönyv. „486. Sz. Miklós, 1-ten Febr. 849. Beniczky Major. 2-ten Febr. 1849. Berichts Mittheilung hinsichtlich der Siege die Bem, Perczel und Klapka erfochten, und Meldung hinsichtlich der erbrannte Brücken bei Sz. Miklós und Sz. Iván”. Jelentés közlése a Bem, Perczel és Klapka által kivívott győzelmükről és jelentés a Sz. Miklósnál és Sz. Ivánnál felrobbantott hidakra nézve. A hidak felrobbantására l. még *Steier*: Beniczky... 690. o. Kossuth levelét közli *Steier*: Beniczky... 670—672. o.; KLÖM XIV. 212—214. o. és *Rapant*: i. m. III/2. k., 550—552. o. A 10000 pengőforintra l. Luzsénszky Pál január 31-jei jelentését Kossuthhoz. OL H 2. OHB-iratok. 1849:1620. Egy kimutatás szerint Beniczky januárban összesen 30000 pengőforintot kapott. *Gelich Richard*: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Bp., é. n. II. k., 239. o. Beniczky működésére a feldunai hadtestben l. *Steier*: Beniczky... 103—12. és 255—262. o. — A Beniczky kormánybiztosi személyzetéhez tartozók közül érdemes kiemelni Schmidt Józsefet, aki Görgeinek a bányavárosokba való bevonulása után „az ellenség állásai kikémlelésére jó sikerrel használtatott...” L. erre Beniczky 1849. március 8-i levelét Kossuthhoz. OL H 2. Kossuth Polizei Akten (továbbiakban KPA) 631. — A Beniczky által szervezett csapathoz tartozó selmeci úteget Selmechánya kiürítése után feloszlatták, ágyút beolvastották. OL H 27. Pénzügyminisztérium. Bányászati osztály. 1849:2463/310.

44 Madocsányi levele Szauerhez: OL H 29. PM PO 1849:704. Január 8-i alsókubini tartózkodására l. Motesiczky István kormánybiztos január 12-i jelentését Kossuthhoz. OL H 2. OHB-iratok. 1849:451. Az Árva megyei csendbizottmány kérését közli *Rapant*: i. m. II/2. k., 553. o. Január 22-i turzovkai tartózkodására utal Thoit Lénárd alszoligabíró aznap írott levele. L. uo. 567. o. és HL 1848—49 10/313. A Beniczky-csapat alsókubini tartózkodására l. *Steier*: Beniczky... 106. o. Az újoncok kiszolgáltatására l. *Hermann Róbert*: Petőfi barátja Görgői hadjáratáról. Pálkövi Antal kiadatlan 1849-es írása. Napjaink, 1989. 3. sz. Madocsányi március végén Tiszafüreden volt. KLÖM XIV. 752. o.

Január végén — február elején került Görgei kapcsolatba Szent-Iványi Ödön Liptó megyei főispánnal is. A tábornok nem nyerte meg a főispán tetszését, mert az még 1849 márciusában Tiszafüreden megjelenve is „leste az alkalmat az elnököt [Kossuthot — H. R.] figyelmessé tenni Görgei veszélyes jellemére, akit a Felvidéken ő jól tanult ismerni, s abszolutisztikus és arisztokrata gondolkodásúnak mondhatja.”⁴⁵

Nem tudunk sokkal többet a Gömör megyei főispán, Szent-Iványi Károly és a feldunai hadtest kapcsolatáról sem. 1849. január 25-én Klapka első győzelmei után Szemere Bertalan felső-magyarországi teljes hatalmú országos biztos levelében szólította fel Szent-Iványit, hogy siessen Görgeihez, s adja tudtára, hogy ha segít, könnyűszerrel megsemmisíthetik mind Schlik, mind a megerősítésére küldött Schulzig csapatait.⁴⁶ A feldunai hadtest mellé kinevezett két kormánybiztos, báró Luzsénszky Pál és Ragályi Ferdinánd is dicsérve említette egyik jelentésében Szent-Iványi Károly és a többi Gömör megyei tisztviselő fáradhatatlan munkálkodását.⁴⁷

Ludvigh János 1848 decembere óta volt Szepes megye kormánybiztosa. Nem tudjuk pontosan, mikor csatlakozott a feldunai hadtesthez. Csupán egy 1849. április 18-án Léváról Kossuthhoz írott levelében említi, hogy a detronizáció hírének hatása első benyomásra aggasztó lévén, „én azon kínokon mentem keresztül, melyeket akkor éreztem, mikor a hadsereg Budapestről ugyanerre retirált, s én szelleme iránt tisztában lenni kívántam.”⁴⁸ Ha ezt szó szerint vehetjük, kb. január 10-én csatlakozhatott a hadtesthez, de fennmaradt jelentéseikben sem Repetzky, sem Beniczky nem említik őt név szerint. Január 19—20. körül Görgei futárként Debrecenbe küldte azzal az üzenettel, hogy a bányavárosokat csak akkor hagyja el, ha felruházta seregét; illetve hogy a bányavárosokba vonulása által elvonta az ellenség főerejét a Debrecen elleni támadástól.⁴⁹

Január 25-én visszaindult s egyrészt pénzt vitt Luzsénszkyéknek és Beniczkynek, másrészt Kossuth parancsát kézbesítette Görgeinek, „hogy 5000 embert védelmére hagyjon a bányavidéknek, a többivel jöjjön Schlik ellen.”⁵⁰ Január 31-én Pohorellán találkozott Luzsénszky Pállal, s elmondta neki, hogy Görgei „úgy szereti, hogy egymásnak feszesen álljunk ellenében”; emellett átadta neki a Kossuth által küldött 20 000 pengőforintot.⁵¹ Február 2-án ott volt Iglón, amikor Kiesewetter őrnagy különítménye meglepte Guyon alvó hadosztályát, s február 5-én a Branyiszko elfoglalását is közelről nézte. Másnap Eperjesre

45 Vukovics: i. m. 36. o.

46 Közli *Görgey István*: i. m. I. k., 204. és V. *Waldapfel*: i. m. III. k., 37. o. és *Szemere Bertalan*: Politikai jellemrajzok — Okmánytár. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István: Bp., 1990. 357. o.

47 L. erre január 31-i jelentésüket OL H 2. OHB-iratok. 1849:1649.

48 A jelentés eredetije korábban: OL Vörös Antal gyűjtemény. 1162. sz. Jelenleg ismeretlen helyen. Egy másolata: OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2768. A szabadságharc erdélyi eseményeire vonatkozó iratok. Kornai István hagyatékából. 55—56. f. Részben közli *Steier Lajos*: Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. Bp., é. n. 211—212. o. és *Szemere*: i. m. 627. o.

49 L. erre Kossuth január 24-i levelét Szemeréhez. Közli KLÖM XIV 210—211. o.

50 Kossuth utasításainak tartalmi összefoglalását l. ugyanott. Január 25-én Ludvigh még Debrecenben beszélt Hunfalvy Pállal. *Hunfalvy Pál*: Napló 1848—1849. (S. a. r. *Urbán Aladár*) Bp., 1987. 174—175. o.

51 L. erre Luzsénszky január 31-i és február 6-i jelentéseit Kossuthhoz. OL H 2. OHB-iratok. 1849: 1620. és 1786. Utóbbi hibásan közli *Steier*: Az 1849-i trónfosztás... 48—53. o.

ment, s még február 8-án is ott tartózkodott. Csakhamar ismét Debrecenbe utazott, ahonnan február 14-én tért vissza Görgei táborába.⁵²

Görgeihez fűződő kapcsolatáról Vukovics Sebő azt írja, hogy Ludvig „azon eszmében élt, hogy Kossuth és Görgei közt a kapcsolatot ő tartja fenn. Az összevonnul felleget ő szélesztette el már többször, mondá ő. Görgeire komolyabb befolyást bírni vélt, az azonban benne csak régi szepesi ismerősét ismerte. Komoly viszony nem létezett közöttük”.⁵³ Nála is kedvezőtlenebb (és sok tekintetben igaztalan) Görgey István véleménye: „Ludvig erősen kancsalított, mégpedig széjelágazó irányban. Ezen testi hibájának, úgy látszik, megfelelő volt szellemi látása: mikor félszeggel a tárgyi valót nézte, akkor másik fél szemével a praeoccupált képzelet országába ideális rosszat látott. E látképességi fogyatkozásánál fogva ő is — dacára kétségtelen hazafiságának — egyik szerencsétlen hátra- vagy félremozdítója volt a haza dolgának. Isten nyugosztalja.”⁵⁴

Görgei és a felvidéki kormánybiztosok kapcsolatáról elmondhatjuk, hogy az mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel járt. A hadtest megjelenése biztosította a polgári adminisztráció működését; a kormánybiztosok és főispánok pedig saját információs hálózatuk segítségével híreket szereztek a hadtestnek az ellenség mozdulatairól, emellett a megyei adminisztráció segítségével biztosították a hadsereg ellátását és feltöltését. A Debrecenben székelő Országos Honvédelmi Bizottmány pedig hosszú ideig főleg e kormánybiztosok jelentéseiből rendelkezett értesülésekkel a feldunai hadtest hollétéről és ténykedéséről. Igaz, hogy a hírek a nagy távolság és a január közepéig gyorsan változó hadmozdulatok miatt már általában megkésve értek Debrecenbe, Kossuth ezzel kapcsolatos intézkedései pedig, ugyanezen tényezők miatt, megérkezésükkor már egyáltalán nem tükrözték az igazi helyzetet.

A kormánybiztosok és a megyei hatóságok többsége ritkán látott túl a gondjaira bízott terület határain. Ez 1849 január elején alapvetően megnehezítette a felvidéki területek védelmét. Hozzáteendő persze, nem valószínű, hogy bárminemű pozitív eredménnyel járt volna, ha akár Jeszenák, akár Repetzky, akár Beniczky össze tudja vonni akár Simunichsal, akár Götzcel szemben az érintett megyék nemzetőreit, népfelkelőit és bizonytalan erejű gerillacsapatait. Görgei hadtestének megjelenése e területen azért is bírt jelentőséggel, mert feleslegessé tette e meglehetősen kétséges értékű haderő igénybevételét.

Kossuth igen nehezelt a január 2-i haditanács döntése és Görgei hadtestének északnyugat felé vonulása miatt. Úgy vélte azonban, hogy így legalább nem kell az ország amúgy is csekély fegyveres erejét tovább is megosztani, s ezért a felvidéki kormánybiztosok segélyt kérő leveleire rendszerint azt válaszolta, hogy lépjenek érintkezésbe Görgei seregével.⁵⁵ Egyedül Jeszenákhöz írott levelében éreztette, hogy cseppet sem örül a tábornok e hadmozdulatának: A Felvidék fedezetlenségét illető „aggodalma főispán úrnak Görgei tábornok odavonulása által oly nagy mértékben lőn megszüntetve, miképp csak adja Isten, hogy ezen oly nagy mértékben tudtomon kívül történt erő odafordításának a

⁵² Lengyel Tamás: Ludvig János feljegyzései a magyar szabadságharcról. *Történetírás*, 1938. 145–146. o. Madách Pál 1849. február 9-i levele Madách Imréhez. Közl. *Madách Imre* összes Művei. (S. a. r. *Halász Gábor*) II. k., Bp., 1940. 1105. o.; Kossuth hátirata Danielisz János ezredes február 10-i jelentésén. KLÖM XIV. 432–433. o.

⁵³ Vukovics: i. m. 36. o.

⁵⁴ Görgey István: i. m. I. k., 239. o.

⁵⁵ L. a Révay Simonhoz és Horváth Pálhoz január 10-én, és a Madocsányi Pálhoz január 11-én intézett leveleket. KLÖM XIV. 85–87. és 93–94. o.

haza kárát ne vallja”⁵⁶ Egy-két csipős megjegyzést Beniczkynek írott január 24-i levelében is tett Görgeivel kapcsolatban, de ugyanakkor azt tanácsolta a kormánybiztosnak, értesse meg a néppel, „hogy Budapest feladása a nemzetet nemcsak nem vesztette el, sőt maga ezen feladás is egyenesen a bányavárosi vidék érdekében történt, mert ha Görgei Budapestet fel nem adva, seregével azon tájra nem vonul, úgy most azon vidék az ellenség martalékául van kitéve; azon ellenség martalékául, mely a Szepességen irtózatossággal kegyetlenségekkel mutatta meg, hogy nemcsak országot foglalni és szabadságot rontani, hanem egyszersmind gyilkolni is akar.”⁵⁷

Kossuth mindegyik kormánybiztost és főispánt igyekezett ellátni a megfelelő rendelkezésekkel és az OHB által kibocsátott kiáltványokkal. Pénzt küldeni viszont nem nagyon tudott. A kormányzat Debrecenbe érkezése után napokig állt a pénzjegysajtó, s így csak a legsürgetőbb igényeket tudta kielégíteni. Révay Simonnak január 10-én küldött Horváth őrnagy csapatai szükségleteire 4000 pengőforintot, Beniczkynek pedig először január 14. körül 20 000, majd január 25-én újabb 10 000 pengőforintot.⁵⁸

Görgei és a felvidéki kormánybiztosok kapcsolatáról szólva nem hagyhatjuk említés nélkül Motesiczky István, a Trencsén megyei „grand seigneur” különös expedíciójának történetét sem. Motesiczky működését felvázolandó azonban néhány hetet vissza kell lapoznunk a naptárban.

1848 decemberében egyre nehezebbé vált a külfölddel való összeköttetés. Ez főleg a külföldi fegyverszállítások elmaradása miatt érintette érzékenyen a döntő összecsapásra készülő magyar kormányzatot és hadsereget. Szívesen fogadtak hát minden olyan ajánlatot, amely újabb fegyverszállítványok bejuttatásával kecsegtetett.

Egy-egy ilyen tervet ajánlott Adolf Thunes, a német légió századosa, illetve Józef Woroniecki herceg, az 1830—31-es lengyel szabadságharc egykori tisztje. Tervük lényege az volt, hogy a sziléziai és galíciai titkos forradalmi komiték által toborzott önkéntesek szabadcsapatául szervezésére és a magyar kormányzat számára letétbe helyezett fegyverszállítványokból való felszerelésére mind Thunes, mind Woroniecki átkelnek a határon, majd az így szervezett szabadcsapatokkal hátbatámadják az észak felől betört cs. kir. erőket.

Thunes és Woroniecki tervéről Csány László fő kormánybiztos 1848. december 25-én írott levelében értesítette Kossuthot. E levélben közölte, hogy a tervezett akcióhoz Motesiczky István is csatlakozni akar, aki többször hasznos szolgálato-
kat tett; s vele akar menni szeretője, Pregler Antónia, illetve Racidula, aki valószínűleg azonos volt a vitatott szerepű Beck Vilmával. Csány mindannyiukat Pestre küldte. Kossuthnak tetszett a terv, s december 27-én megbízta Thunest és Woronieckit szabadcsapatok alakításával, másnap pedig Motesiczkyt azzal, hogy a külföldön Magyarország részére letett fegyverszállítványokat átvegye.⁵⁹

⁵⁶ KLÖM XIV. 156. o.

⁵⁷ KLÖM XIV. 212—214. o.

⁵⁸ KLÖM XIV. 86. o. és OL H 29. PM PO 1849:295.; KLÖM XIV. 212. o. *Gelich*: i. m. II. k., 239. o.

⁵⁹ Thunes tervének másolatát és Woroniecki tervének eredetijét l. OL H 2. OHB-iratok. 1848:6898. Csány levelét közli KLÖM XIII. k., 891. o. (A közlő, félreolvassa Csány írását, Racidula helyett Renidulat ír.) Az útlevele l. OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 7. doboz. Fogalmazványok iktatókönyve. (a továbbiakban: Csány Fog. ikt. kv.) 662. bejegyzés. Thunes aláíratlan sk. terve uo. Iktatott beadványok. 1176. — A megbízóleveleket l. OL H 2. OHB-iratok. 1849:6898. A Motesiczkynek adott felhatalmazást közli KLÖM XIII. k., 913. o.

Az expedícióhoz csatlakozott még Zerdahelyi Ede zongoraművész, Fiedler Gyula honvéd főhadnagy, Franz Wolf német hadnagy, Ábrányi Kornél, Motesiczky titkára és Janó, Motesiczky huszára.

Az expedíciót kezdettől megterhelték a személyi feszültségek, Motesiczky és Thunes rossz viszonya. Ezért a biztonság kedvéért előbb Thunes és Wolf, majd Zerdahelyi és Fiedler vált el az expedíciótól, s kísérelték meg külön-külön a határon való átjutást. Ez Thunesnek sikerült, Zerdahelyit és Fiedlert viszont elfogták a határon. Motesiczky és társasága Besztercebányán, Körmöcbányán és Rózsahegyen át Alsókubinba érkezett, onnan azonban január 10. körül a cs. kir. csapatok közeledésének hírére előbb Rimaszombatra, majd Egerbe ment.⁶⁰

Motesiczky ezután Szemere Bertalan felső-magyarországi teljhatalmú országos biztosnak írt, s értesítve őt az eddigiekről, további utasítást kért. „Szemere rövid válasza az volt, hogy a gyanítása szerint a bányavárosok tájékán operáló Görgei seregéhez csatlakozzék, s annál várja be a további rendelkezéseket.”⁶¹

Motesiczky ezután még néhány napig Egerben maradt, s valószínűleg a német hadnagyot küldte ki Görgei hadtestének felkeresésére. Január 20-án a futár visszaérkezett Egerbe s levelet hozott Görgeitől. A hírekről Motesiczky írtva értesítette Szemerét:

„A tábornok Selmecbányán van, főhadiszállását Zólyomra teszi által, minden őt környező s hozzá vezető hegyszorosokat s utakat az áttörhetetlenségig eltorlaszolt. Hurban seregén nagy veszteséggel összekötött győzelmet vívott s elhatározott szándéka, mint erős hite, hogy Felső-Magyarországot visszaadja a nemzetnek.

Amint a tábornok írja, Zólyomon seregének rendezése s nagy részének újabb ruhaneműkkel ellátása végett egy pár hetet lesz kénytelen tölteni, s mivel seregének kenyérrel ellátása az ottani már kifogyasztott s anélkül is búzatermékkelten vidéken a legnagyobb nehézségekkel van összekötve, elannyira, hogy drága pénzen sem juthatni elégséges gabonához, mint végtelen sürgetős teendőt emeli ki azon intézkedést, hogy Zólyom s vidéke elegendő liszttel láttassék el, s mivel itten az álladalom magtáraiban több mint hétezer mérő liszt létezik, s anélkül is ezen búzatermőbb vidék könnyebben elláthatóbb ismét a szükséges termékekkel, mint a felső vidék, legcélszerűbbnek vélném ezen mennyiséget minél előbb a tábornok serege ellátása s biztosítása végett Zólyomra szállíttatni, nehogy valamiképp ezen legszükségesebb élelmiszerekben szükségét s felakadást szenvedve, működhetéseiben nehézséget szenvedjen.

Melynélfogva kötelességemnek tartottam Önt ezen fontos és sürgetős körülményekről a tábornok nevében értesíteni, s egyszersmind felszólítani, ha még tudomására nem jött; — hogy evégett a szükséges intézkedéseket az itteni alispány- s kormánybiztosnál mielőbb megtenni szíveskedjék, annyival is inkább, mivel innen Zólyomig az egész vonal még egészen szabad s bátorságos az ellenséges seregektől.”

⁶⁰ Id. *Ábrányi Kornél* két alkalommal is megírta nem egészen egybehangzó visszaemlékezéseit az expedícióról. Egy expedíció története 1849-ben. In: *Életemből és emlékeimből*. Bp., 1897. és *Januári napok (1849.)* In: *Képek a múlt és jelenből*. Bp., 1899. Utóbbiban következetesen Motesiczkyt ír Motesiczky helyett. Az expedíció történetére l. még *Jurkovich — Zipser*: i. m. 87—89. o. és Motesiczky január 12-i és február 13-i jelentését. OL H 2. OHB-iratok. 1849:451. és 2221.

⁶¹ *Ábrányi*: Egy expedíció... 38. o.

A levél utóiratában Motesiczky közölte Szemerével, hogy néhány nap múlva Görgei táborába utazik, s kérte a fő kormánybiztost, minél előbb válaszoljon e levélre, hogy a tábornokot tudósíthassa a hadtest ellátására tett intézkedésekről.⁶²

Motesiczkyt ugyanis Görgei felszólította, hogy csatlakozzék a feldunai hadtesthez. Motesiczky csakhamar eleget is tett a felszólításnak; egyrészt azért, mert biztosabb híreket akart szerezni Zerdahelyi és Fiedler sorsáról, másrészt pedig azért, mert Schulzig hadosztályának közeledése miatt nem volt többé biztonságos Egerben maradnia. Ezért Ábrányit hátrahagyta, hogy az Szemere válaszát bevárja, ő maga elindult a többiekkel a bányavárosok felé. A főhadiszállásra érve Zerdahelyiről és Fiedlerről megtudta, hogy dacára kifogástalan alibijüknek, a határon mindkettőjüket letartóztatták, mert Zerdahelyiről azt hitték, hogy ő Pulszky Ferenc.

A kapott hír, sajnos, igaznak bizonyult. Zerdahelyit a cs. kir. hatóságok Pestre kísértették. Váltig tagadta, hogy titkos küldetésben járt volna, amíg egy provokátornak be nem vallotta küldetése célját. Ezután mind Zerdahelyit, mind Fiedlert kétévi börtönre ítélték, 1851-ben Zerdahelyit kényszerútlevelel Amerikába száműzték, Fiedlert pedig szülőhelyére, Pozsony megyébe internálták.⁶³

Motesiczky és szeretője ezután a feldunai hadtest mellett maradtak egészen a téli hadjárat végéig. A hadtestnél állandóan fenyegető pénzhiány miatt ugyancsak jól jött a kormánybiztosnál található, bár már erősen megcsappant összeg. Pregler Antónia állítólag különböző hírszerzési megbízásokat is kapott Görgeitől. Január 25-e körül Ábrányi is megérkezett, s így a megmaradt társaság egésze tanúja volt a feldunai hadtest stureci átkelésének. A téli hadjárat hátralevő időszakában Motesiczky a nála levő összeg nagy részét a sereg szükségleteinek fedezésére fordította, 3700 körmöci aranyat és 1388 pengő forint 10 krajcárt pedig Luzsénszky Pál kormánybiztosnak adott át.

Február 13-án Kassáról hosszú jelentésben számolt be Kossuthnak az expedíció történetéről. Közölte, hogy szándéka Ungvár környékére menni, hogy ott a Woroniecki-féle lengyel csapat szervezésében segítsen, s egyben további utasításokat kért a OHB elnökétől.⁶⁴

Kossuth a jelentés kézhezvétele után február 18-án értesítette Motesiczkyt, hogy megbízatását megszüntnek tekinti, s utasította, hogy nyújtsa be elszámolását. Egyben Luzsénszkyvel is tudatta Motesiczky megbízatásának megszüntét, s felszólította, hogy a Motesiczky által benyújtandó számadást vizsgálja meg, s tegyen jelentést „a dolog mibenlétéről”.

Motesiczky el is készítette a számadást, de a pénzügyminisztérium ezzel elégedetlen volt. Nincs itt terünk az elszámolással kapcsolatos bonyodalmak ismertetésére; lényeg az, hogy a pénzügyminisztérium még május közepén is foglalkozott az ügyel. Motesiczky regényes és irreális vállalkozásának egyetlen haszna az volt, hogy a nála levő pénz egy részét a feldunai hadtest ellátására fordította.⁶⁵

62 OL H 2. KPA 592. Szemere küldött is Egerből 10000 köből gabonát Görgeinek. Ld. erre január 25-én Szent-Iványi Károlyhoz írott levelét (46. j.)

63 L. erre Motesiczky február 13-i jelentését (60. j.) és *Abrányi*: Egy expedíció... 41–42. o.

64 L. erre Motesiczky február 13-i jelentését (60. j.) és *Abrányi*: Egy expedíció... 40–41. és 45–51. o., ill. Januári napok, 35. o.

65 KLÖM XIV. 487. o. Az elszámolással kapcsolatos problémákra l. OL H 29. PM PO 1849:3306. és 5419., ill. H 2. OHB-iratok. 1849:4012.

A megyei kormánybiztosok azonban nem pótolhatták Görgei táborában Csány Lászlót, a hadsereg korábbi biztosát. Nem tölthette be ezt a szerepet, a politikai és a katonai vezetés közötti kapcsolattartást a Görgei által afféle ellátási biztosnak felkért Frideczky Lajos nógrádi képviselő sem. Frideczky megbízatása ugyanakkor nyugtalanította Kossuthot, aki Görgei erről szóló értesítését véve úgy vélte, hogy a tábornok ezáltal a politikai vezetés intézkedései körébe avatkozott. Úgy vélte ugyanis, hogy Görgei Frideczkyt a sereg kormánybiztosává nevezte ki; s ezért írta Görgeinek január 10-én, mint már említettük, „Ami a polgári biztost illeti, azt majd én fogom meghatározni, hogy ki legyen. (...) Ezen biztosnak ön saját javaslata szerint desztinációja leszen felvigyázni, hogy a hadvezér egész táborával az ország kormányát által kiszabandó politikai irányt kövesse.” Maga Csány is azt javasolta Kossuthnak, hogy Görgei táborába küldjenek egy, de inkább két kormánybiztost, „kik némileg zsenírozzák őt és a seregekkel ismeretesek és általuk tiszteltek legyenek.”⁶⁶

Kossuth várt ezzel a lépéssel. Mivel azonban január 13-ig Görgei két, január 5-én Kossuthnak, illetve Csánynak szóló levélen kívül nem kapott híreket a feldunai hadtestről, ezen a napon Csány javaslatának megfelelően két kormánybiztost nevezett ki Görgei táborába. Egyikük, báró Luzsénszky Pál, korábban Csány mellett volt a feldunai hadtest élmezőnyének biztosa, a december közepi cs. kir. támadás után pedig a Duna balparti seregoszlop kormánybiztosi feladatait látta el. Családja Abaúj megyében élt, ő maga Kassa város képviselője volt. A másik kinevezett biztos, Ragályi Ferdinánd, októbertől egy ideig a feldunai hadseregnél volt ellátási biztos, majd Bécsben teljesített kiküldetést. Rozsnyó képviselőjeként ismerte a hadszínteret. Csány korábbi szűkebb környezetéből gyakorlatilag csak ők jöhettek számításba, hiszen Repetzky ekkor még Hont megyében tartózkodott, Bónis Sámuel, Szabolcs megyei lévén, nemigen ismerte a Felvidéket; Ujházy László és Görgei viszonya nem volt egészen felhőtlen, emellett Ujházy Sáros megyei főispán volt; a politikai és katonai vezetés tervei szerint viszont Görgeinek Gömör és Abaúj megye felé kellett volna visszacsatlakoznia a többi magyar sereghez. Reiszig Alajos meg sem jelent Debrecenben.

Luzsénszky és Ragályi megbízatásának végleges szövege Kossuth, Madarász László és Nyáry Pál közös munkája. Kossuth és Madarász arra is felhatalmazták volna őket, hogy „ha a kormány rendeleteinek tiszteletben tartására nézve engedetlenséggel találkozónának, a sereg parancsnokát állásából rögtön el is mozdíthatassák, és a fővezérletet arra ruháztassák, kit gondolkozásánál, a haza iránti érzésénél és alkotmányos szelleménél fogva a kormányrendeletek iránt hívnek és engedelmesnek, másrészt pedig a vezérletre legalkalmasabbnak ítélandenek”. Ez a passzus azonban a végleges szövegből — valószínűleg Nyáry javaslatára — kimaradt. A végleges szöveg csak általánosságban szólt arról, hogy a biztosok feladata, „miszerint a hadjáratokra nézve kitűzött iránya a kormánynak feltétlenül megtartassék”. A felhatalmazás szerint azonban a fő cél a seregek koncentrációja. A kormánybiztosok feladata a polgári hatóságokkal való kapcsolattartás, a hadseregellátás biztosítása, a polgári lakosság védelme. Biztosítaniuk kell a hadsereg engedelmességét vezére iránt, de a kormány ren-

⁶⁶ Frideczkyre 1. a 3. és 5. jegyzetet. Csány javaslata: OL H 103. Csány László iratai. 13. doboz. Nem iktatott fogalomzványok. Dátum nélkül. Idézi *Barta*: Az 1849. január 2-i haditanács... HK 1955. 2. 92—93. o.

deletei iránt is. A két kormánybiztos tehát, éppen a lényeg tekintetében, meglehetősen általános felhatalmazást kapott csak.⁶⁷

Január 14-én indultak útnak, s Miskolcon keresztül január 19-én érkeztek Losoncra. Itt kapták az első híreket Görgei seregéről. Január 22-én értek Besztercebányára, de Görgeivel csak másnap, a vesztes szélaknai és hodrusbányai ütközetek után találkoztak. A bányavárosok kiürítése után a déli, Piller—Guyon-féle hadoszlophoz csatlakoztak. Görgei udvariasan, de ridegen bánt velük. Ebben szerepet játszott az a körülmény is, hogy olyan hírek terjedtek el a főhadiszálláson, miszerint Luzsénszky és Ragályi Görgei leváltására érkeztek a feldunai hadsereghez. A két kormánybiztos 4—5 naponta tudósította Kossuthot a feldunai hadtestnél történekről; első jelentéseik azonban viszonylag hosszú idő, 5—7 nap alatt jutottak az OHB elnöke kezébe. Ragályi csak afféle másodhegedűs volt; jelentéseik többségét Luzsénszky írta, s ő volt a tevékenyebb is kettőjük közül. Igyekezett mindent megtenni a tisztikar megnyerésére, Görgeit néha naponta kétszer is felkereste, s bár panaszkodott, hogy „csak olyan rideg, mint azelőtt volt”, ugyanakkor többször is biztosította Kossuthot, „hogy benne bízni lehet, sőt (...) hogy a legrosszabb esetben seregénél legnagyobb ellenszegülésre találna”.

A branyiszközi áttörés után az OHB Görgei feldunai hadtestét is az új fővezér, Henryk Dembinski altábornagy alá rendelte. Kossuth a lépésről előzetesen nem értesítette a két kormánybiztost, ezért Luzsénszkynek és Ragályinak nem kis erőfeszítésébe került, hogy a tisztikarban mutakozó elégedetlenséget lecsiszolják. Ebben segítségükre volt maga Görgei is, aki kijelentette, hogy az ellenszegülőket főbelöveti. A két kormánybiztos számára eredetileg tervezett széleskörű felhatalmazásra tehát nem is volt szükség.

Kassa újabb kiürítése után Luzsénszky és Ragályi a feldunai, immár VII. hadtestnél maradtak, s csak a kápolnai csata után tértek vissza Debrecenbe. A teljhatalmú biztosi feladatot közben immáron az egész hadseregnek az OHB tagja, Szemere Bertalan felső-magyarországi teljhatalmú országos biztos, majd március közepén Vukovics Sebő vette át. Csány teljes körű helyettesítését Görgei mellett a személyes jóviszony szempontjából csak Vukovics tudta biztosítani.⁶⁸

67 Luzsénszkyék megbízására l. a 6. jegyzetet. Kiküldetésük történetére l. *tölem*: Kormánybiztosok Görgei táborában. Luzsénszky Pál és Ragályi Ferdinánd kormánybiztosi tevékenysége. Sajtó alatt a *Folia Historica*-ban.

68 A Görgei főhadiszállásán elterjedt hírre l. Duka Tivadar 1850. augusztus 13-án Klapka tábornokhoz intézett levelét. OL R 295. Klapka György iratai. 6. doboz. 22. tétel. Duka Tivadar levelei. Luzsénszkyék jelentéseit l. OL H 2. OHB-iratok. 1849:1096. (jan. 19.); 1620., 1649. (jan. 31.) 1786. (febr. 6., 2 db.); 1987. (febr. 10.); 2192., 2210. (febr. 12.); 3588., 3640. (febr. 15.); 3313. (febr. 22.); 3564. (márc. 1.); OL R 123. Vörös Antal iratai. 292. (jan. 31.) 299. (febr. 15.); 301. (febr. 16.) — Az idézetet l. első február 12-i jelentésükben. A jelentések egy részéből idéz illetve teljes egészében, de sok félreolvasással közli őket: *Steier Lajos*: Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. Bp., é. n., 46—52. és 80—13. o.

Róbert Hermann

GÖRGEI AND THE GOVERNMENT COMMISSIONERS
OF UPPER NORTHERN HUNGARY

5 January—10 February 1849

Summary

When Görgei's army corps „Feldunai” (=„of the Upper Danube”) left Budapest, the Government Commissioner of the army corps László Csány remained in the capital and later went to Debrecen. The army corps operated without government commissioner till the 21st of January, consequently Görgei had to contact with the county authorities directly for the sake of the supply of his troops. He could co-operate with the commissaries of the counties of Northern Hungary well. These counties were threatened by the wing-forces of the Imperial army, this is why the presence of Görgei's army corps on their territory was of great importance; the recruiting and the food and equipment supply was assured. In addition the county commissaries gave Görgei informations about the operations of the enemy, too. It can be stated that their co-operation was mutually advantageous.

Róbert Hermann

GÖRGEI ET LES COMMISSAIRES DE GOUVERNEMENT
DE LA HAUTE HONGRIE

5 janvier—10 février 1849

Résumé

Quand le corps d'armée du haut-Danube du général Artúr Görgei a quitté Budapest le 5 janvier 1849, le commissaire de gouvernement adjoint au corps d'armée, László Csány, est resté dans la capitale, puis il est parti pour Debrecen. A partir de cela près du corps d'armée de Görgei il n'y avait pas de commissaire de gouvernement, jusqu'au 21 janvier. A cause de cela Görgei a dû établir directement des relations avec certaines autorités départementales pour assurer le ravitaillement de l'armée. Dans ce travail Görgei a été aidé par les commissaires de gouvernement des départements du Nord de Hongrie. Ces départements ont été menacés par les forces secondaires de l'ennemi, c'est pourquoi l'apparition du corps d'armée du haut-Danube dans la région était très importante. Ainsi le recrutement, la récupération des provisions de nourritures et de vêtements pouvaient être assurés. En outre, les commissaires de gouvernement ont donné des nouvelles à Görgei sur les mouvements de l'ennemi. La coopération s'accompagnait donc des avantages réciproques.

Róbert Hermann

GÖRGEI UND DIE OBERLÄNDISCHEN REGIERUNGSKOMISSÄRE

5. Januar 1849—10. Februar

Resumee

Als das General Artur Görgeis Korps hatte Budapest am 5. Januar 1849 verlassen, der zum Korps verordnete Regierungskommissar, László Csányi in der Hauptstadt blieb dann nach Debrecen fuhr. Von dieser Zeit bis 21. Januar funktionierte kein Regierungskommissar neben dem Görgeis Korps. Das bedeutete, dass Görgei unmittelbar mit den Führungsbeamten der Komitate Kontakt im Interesse der Versorgung der Armee aufnehmen musste. In dieser Aufgabe halfen die Regierungskommissäre der nordungarischen Komitate Görgei. Diese Komitate wurden von den feindlichen Nebentruppen gedroht. Deswegen war es von ausschlaggebender Bedeutung, dass dieses oberungarische Korps auf dieser Gegend erschien. So konnte man Rekruten einberufen und den Mundvorrat und das Ausrüstungsmaterial retten. Daneben hatten die Regierungskommissäre Görgei auch über die Bewegungen der feindlichen Kräfte informiert. Die Zusammenarbeit war mit gegenseitigen Vorteilen verbunden.

Роберт Херманн

ГЁРГЕИ И УПОЛНОМОЧЕННЫЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА ИЗ СЕВЕРНОЙ ВЕНГРИИ

(5 января—10 февраля 1849 года)

Резюме

Когда Северо-Дунайский корпус генерала Артура Гёргеи 5 января 1849 года оставил Будапешт, уполномоченный правительства, назначенный при корпусе, Пасло Чани остался в Будапеште, а затем выехал в Дебрецен. После этого при корпусе Гёргеи вплоть до 21 января не было уполномоченного правительства. А это означало, что Гёргеи должен был непосредственно вступить в контакт с некоторыми комитатскими властями в целях снабжения армии. В этом Гёргеи помогали венгерские уполномоченные правительства из Северной Венгрии. Эти комитаты находились под угрозой второстепенных сил противника, и поэтому появление Северо-Дунайского корпуса в этом регионе имело большое значение. Таким образом имелась возможность для вербования новобранцев и для спасения провианта и запасов снаряжения. Кроме того уполномоченные правительства снабжали Гёргеи сведениями и о движениях противника. Таким образом взаимодействие было взаимно выгодным.